

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

Паска Богдан

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ

**Навчально-методичний посібник для студентів
спеціальності «Середня освіта (Історія)»**

Івано-Франківськ
2025

УДК 378.016:3](075)

Розробник:

Паска Богдан Валерійович,

кандидат історичних наук, доцент

кафедри історії України і методики викладання історії

факультету історії, політології і міжнародних відносин

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Рецензенти:

Галицька-Дідух Т. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Островський В. В., кандидат історичних наук, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист лабораторії суспільно-філологічних дисциплін Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Паска Б. В. Методика навчання суспільствознавчих предметів. Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Середня освіта (Історія)». Івано-Франківськ, 2025. 77 с.

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни	4
Програма навчального курсу	6
Організація навчання	10
Тематика семінарських занять з курсу	12
Контрольні роботи по семінарських заняттях	36
Самостійна робота студентів	42
Контроль успішності студентів та критерії оцінювання	50
Програмові вимоги з навчальної дисципліни	54
Рекомендована література	66

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс розроблено таким чином, аби надати учасникам навчального процесу – майбутнім бакалаврам за спеціальністю «Середня освіта (історія)» – необхідні знання, вміння та компетентності для оволодіння основами методики викладання суспільствознавчих предметів у середній школі. Дисципліна спрямована на здобуття професійних знань про структуру та зміст суспільствознавчих предметів на базовому рівні загальної середньої освіти, досвід організації та проведення уроків, систему оцінювання рівня учнівських досягнень, дидактичні засади теорії і методики навчання курсів громадянської та історичної освітньої галузі. Курс повинен сприяти розвитку комунікабельності й методичної майстерності студентів. Метою дисципліни є підготовка вчителя суспільствознавства, який володіє теоретичними знаннями з методики навчання суспільствознавчих предметів, навичками проведення уроків із використанням сучасних технологій навчання, творчо підходить до навчального процесу, виховує повагу до національних та загальнолюдських цінностей, виховує активну громадянську позицію. «Методика навчання суспільствознавчих предметів» є нормативною навчальною дисципліною зі спеціальності «Середня освіта (Історія)», яка викладається в 7-му семестрі в обсязі 3 кредитів (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS). Особлива увага при вивченні курсу приділяється формуванню аналітичних навичок, вмінню доцільно використовувати отримані знання для вирішення теоретичних та прикладних проблем.

Загальний обсяг годин навчальної дисципліни «Методика навчання суспільствознавчих предметів» становить 90 годин (3 кредити ECTS). Із них 30 годин виділено для аудиторної роботи, а 60 годин – для самостійної роботи студентів. Із числа аудиторного навчального часу 12 годин відведено на читання лекцій, а 18 годин – на проведення семінарських занять. Видом підсумкового контролю є екзамен.

Мета нормативної навчальної дисципліни «Методика навчання суспільствознавчих предметів» – підготовка висококваліфікованих фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за галуззю знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія); засвоєння і поглиблення студентами теоретичних і практичних знань, умінь і навичок студентів з методики викладання суспільствознавчих предметів на базовому рівні загальної середньої освіти. Завданнями курсу є дослідження і опанування закономірностей навчання суспільствознавчих предметів, методів та прийомів проведення навчальних занять для учнів базової середньої школи; виділення наскрізних понять курсів, формування в учнів понятійної системи; планування і проведення уроків за допомогою сучасних технологій і методів навчання; ознайомлення студентів із традиційними та інноваційними методами і технологіями навчання, прийомами і завданнями інтерактивного навчання школярів. За результатами навчання студенти мають вміти моделювати уроки зі суспільствознавчих предметів різних видів і типів, вільно добирати та оперувати методами і прийомами навчання предмету, постійно вдосконалювати свої професійні вміння протягом життя. Крім того, курс спрямований на отримання студентами теоретичних знань та практичних умінь, які дадуть їм змогу адекватно і ефективно використовувати одержані навички у майбутній професійній діяльності.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Методика навчання суспільствознавства як педагогічна наука. Суспільствознавча освіта в умовах НУШ.

Предмет, мета і завдання методики навчання суспільствознавства. Загальні принципи організації освітнього процесу в умовах НУШ: ключові терміни і поняття. Суспільствознавство у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.). Загальні положення. Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі. Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів. Базові знання. Історія викладання суспільствознавства в школах України. Типова освітня програма (ТОП) та модельна навчальна програма (МНП) в умовах Нової української школи.

Тема 2. Зміст суспільствознавчої освіти в ЗЗСО

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Суспільствознавство в сучасній початковій школі. Навчальний предмет «Громадянська освіта» (8 клас). Навчальний предмет «Основи правознавства» (9 клас). Суспільствознавча компонента в адаптаційному циклі базової середньої освіти. Навчальний курс «Вступ до історії та громадянської освіти» (5 клас). Інтегрований курс «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 класи). Інтегрований курс «Україна і світ, вступ до історії та громадянської освіти» (5–6 класи).

Тема 3. Основи теорії суспільствознавства. Особливості формування світогляду на уроках суспільствознавства.

Філософські засади демократичного устрою: Томас Гоббс, Джон Локк, Жан Жак Руссо та ін. Права людини та їх еволюція. Механізми захисту прав людини. Конституціоналізм та ліберальна демократія, їх розвиток у світі та Україні. Поняття громадянського суспільства та еволюція уявлень про нього. Сутність, структура та функції громадянського суспільства, роль громадян у його становленні та функціонуванні. Розвиток громадянського суспільства в Україні.

Тема 4. Загальні підходи до викладання суспільствознавчих предметів. Робота з підручниками. Компетентнісний підхід.

Методи розвитку основних навчальних компетентностей базової середньої освіти на уроках суспільствознавчих предметів. Технології формування обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній галузі. Методика роботи з підручниками зі суспільствознавчих предметів. Підручники із «Основ правознавства» (9 клас). Підручники з «Громадянської освіти» (10 клас). Підручники з курсу «Вступ до історії України і громадянської освіти» (5 клас). Фронтальна, групова та індивідуальна робота на уроках суспільствознавства. Метод проєктів і особливості його використання під час викладання громадянської освіти та правознавства.

Тема 5. Методика формування соціологічних знань.

Громадянська та соціальна компетентності в умовах НУШ. Соціологія в курсі суспільствознавчих дисциплін: вступні дисципліни у 5–6 класах, «Основи правознавства», «Громадянська освіта». Соціалізація та самореалізація особистості. Формування життєвих цінностей і пріоритетів. Соціальні стереотипи та упередження, дискримінація, конфлікти. Шляхи їх подолання під час навчального процесу. Використання на уроках соціологічних методів дослідження: тестування, інтерв'ю, анкетування, контент-аналіз та ін. Філософська освіта учнів у сучасній школі. Методика формування політологічних понять.

Тема 6. Особливості навчання правознавства в школі.

Урок правознавства в сучасній школі і методика його проведення. Наочність на уроках правознавства. Технічні засоби на уроках правознавства. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства. Правове виховання учнів у процесі навчання. Особливості проведення факультативних занять із правознавства.

Тема 7. Медіаосвіта при викладанні суспільствознавства.

Грамотність у сучасному інформаційному суспільстві. Вибірковий навчальний курс «Основи медіаграмотності». Медіаосвіта в середній школі. Методи роботи на заняттях з медіаграмотності. Вивчення, оцінювання та розуміння ролі ЗМІ в сучасному житті.

Тема 8. Методика навчання громадянської освіти.

Особливості громадянської освіти як навчального предмета. Підготовка і проведення уроків із громадянської освіти. Практичні заняття. Особливості оцінювання результатів навчання учнів із громадянської освіти. Інформаційно-комунікаційні технології під час навчання громадянської освіти. Школа як демократична спільнота. Учніське самоврядування.

Тема 9. Формування економічних понять під час навчання суспільствознавчих предметів.

Компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» в умовах НУШ. Економічний блок знань під час викладання предмету «Громадянська освіта» у 10 класі. Економічна компонента в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–9 класів. Навчальний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів. Структура викладання основних економічних понять. Робота з джерелами (статистичні матеріали, схеми, діаграми, графіки). Ділові ігри при вивченні економічних понять. Метод освоєння основних економічних ролей.

Тема 10. Підготовка майбутнього вчителя до викладання суспільствознавства в школі.

Особливості уроку суспільствознавства в школі. Типи уроків із правознавства та громадянської освіти. Інтерактивні форми уроків. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства. Міжпредметні зв'язки на уроках

громадянської освіти. Діагностування навчальних досягнень учнів. Зміст і функції контролю результатів навчання. Види, форми і прийоми контролю знань. Критерії оцінювання навчальних досягнень. Шляхи вдосконалення методики оцінювання досягнутих результатів. Підготовка майбутнього вчителя до викладання суспільствознавства в школі. Особливості підготовки план-конспектів уроків. Форми організації самостійної роботи учнів при вивченні суспільствознавчих предметів. Робота з документами на уроках суспільствознавчих предметів. Виховний потенціал суспільствознавчих предметів. Методика проведення диспутів і дискусій. Використання ділових ігор при вивченні суспільствознавчих предметів.

Тема 11. Інклюзивне освітнє середовище під час викладання суспільствознавчих предметів.

Суть та особливості інклюзивного освітнього середовища. Учні з особливими освітніми потребами. Місце інклюзивної культури в освітньому середовищі базової середньої школи. Індивідуалізація та диференціація викладання як врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Роль асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

Обсяг навчальної дисципліни				
Вид заняття		Загальна кількість годин		
лекції		12 / 8 для заочної форми навчання		
семінарські заняття / практичні / лабораторні		18 / 6		
самостійна робота		60 / 76		
Ознаки навчальної дисципліни				
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний /вибірковий	
I	014 Середня освіта	IV	Нормативний	
Тематика навчальної дисципліни				
Тема		кількість год.		
		лекції	заняття	сам. роб.
Тема 1. Методика навчання суспільствознавства як педагогічна наука. Суспільствознавча освіта в умовах НУШ.		4		4
Тема 2. Зміст суспільствознавчої освіти в ЗЗСО.		4		4
Тема 3. Основи теорії суспільствознавства. Особливості формування світогляду на уроках суспільствознавства.			2	4
Тема 4. Загальні підходи до викладання суспільствознавчих предметів. Робота з підручниками. Компетентнісний підхід.			2	4
Тема 5. Методика формування соціологічних знань.			2	4
Тема 6. Особливості навчання правознавства в школі.			2	4
Тема 7. Медіаосвіта при викладанні суспільствознавства.		4		4

Тема 8. Методика навчання громадянської освіти.		2	4
Тема 9. Формування економічних понять під час навчання суспільствознавчих предметів.		2	4
Тема 10. Підготовка майбутнього вчителя до викладання суспільствознавства в школі.		4	20
Тема 11. Інклюзивне освітнє середовище під час викладання суспільствознавчих предметів.		2	4
ЗАГ.:	12	18	60

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ

ТЕМА 1: ОСНОВИ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА: ДЕМОКРАТІЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

ПЛАН

1. Філософські засади демократичного устрою: Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та ін.
2. Права людини та їх еволюція. Механізми захисту прав людини.
3. Конституціоналізм та ліберальна демократія, їх розвиток у світі та Україні.
4. Поняття громадянського суспільства та еволюція уявлень про нього.
5. Сутність, структура та функції громадянського суспільства, роль громадян у його становленні та функціонуванні.
6. Розвиток громадянського суспільства в Україні.

Література:

Андрусішин Б., Гуз А. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: Підручник. К.: Знання, 2008. 301 с.

Берроуз Г. Демократія: від теорії до практики. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/IFES-Ukraine-Democracy-from-Theory-to-Practice-Course-Reader-v1-2018-08-29-Ukr.pdf>.

Визначення і вимірювання демократії. /За ред. Д. Бітема /Пер. з англ. Львів: Літопис, 2005. 312 с.

Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство» / Пер. з нім. А. Онишко. Л.: Літопис, 2000. 318 с.

Громадянин – Держава – Громадянське виховання: Антологія / Упоряд. М. П. Рагозін, О. В. Сухомлинська. Донецьк: Донбас, 2001. 262 с.

Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К.: ЕТНА-1, 2008. 174 с.

Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення. К., 1997.

- Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку / за ред. проф. М. П. Требіна. Харків: Право, 2013. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10902/1/Gromad_suspilstvo_2013.pdf
- Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005.
- Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки. К., 2003.
- Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 2003. 94 с.
- Ісаков В. Становлення громадянського суспільства: історико-правовий аспект. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2014/3.pdf.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики // Під заг. ред. О.В.Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
- Куракін О., Романов М. Генеза поняття «Громадянське суспільство» // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. I. С. 28–31.
- Ле Дюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці / Пер. з англ. Х.: Центр Освітніх Ініціатив, 2002. 160 с.
- Мокрогуз О.П. Інноваційні технології у викладанні суспільних дисциплін. Чернігів : 2004.
- Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / За заг. ред. А. Колодій. К.: Ай Бі, 2002. 684 с.
- Пасько І. Т., Пасько Я. І. Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси). Донецьк: ЦГО НАН України, УКЦентр, 1999. 184 с.
- Патнам Р.Д. Творення демократії. К.: Основа, 2001. 302 с.
- Рагозін М. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти. Донецьк: ООО Донбас, 2000.
- «Права людини в Україні – 2017. Доповідь правозахисних організацій». Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), 2018 р.

https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Preview_HumanRight2017-UKR-A46.pdf.

«Права людини та місцева демократія». Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), 2017. <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/book-3.pdf>.

Чужикова В. Методика викладання права: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2009. 425 с.

Шамайда Т. Місцеве самоврядування в Україні. Історія та сучасний стан // Узагальнення польського досвіду місцевого самоврядування та перспективні напрями розвитку самоврядування в Україні. К., 2001.

Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: Монографія. Луганськ: Вид-во “Елтон-2”, 2009. 308 с.

ТЕМА 2: ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ

ПЛАН

1. Методи розвитку основних навчальних компетентностей базової середньої освіти на уроках суспільствознавчих предметів.
2. Технології формування обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній галузі.
3. Методика роботи з підручниками зі суспільствознавчих предметів:
 - підручники із «Основ правознавства» (9 клас);
 - підручники з «Громадянської освіти» (10 клас);
 - підручники з курсу «Вступ до історії України і громадянської освіти» (5 клас).
4. Фронтальна, групова та індивідуальна робота на уроках суспільствознавства.
5. Метод проєктів і особливості його використання під час викладання громадянської освіти та правознавства.

Література:

- Арешонков В. Ю. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в Україні у ХХ столітті: формування і трансформація: [монографія] / Ю.В.Арешонков. – Житомир: Полісся, 2014. – 380 с.
- Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 160 с.: іл.
- Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В.Овчарук. – К. : Пляда, 2005.
- Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К.: ЕТНА-1, 2008. 174 с.
- Ладиченко, Т.В. Суспільствознавство 9-11 кл. Методичний посібник для вчителя / Т. В.Ладиченко, Т. В. Бакка, О. В. Желіба.- К., 2005.
- Нікора А.О. Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін: навч. посіб. / Нікора А.О. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 439 с.

Пометун О., Сущенко І. Молодь обирає дію: Співпрацюємо у соціальному проекті. Навчальний посібник для учнів старших класів основної та старшої школи. – К, 2001. – 55 с.

Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.: іл.

Смагін І.І. Підручник із суспільствознавства в українській школі 1920-1990 рр.: проблеми створення і функціонування: [монографія] / І.І.Смагін. – Житомир: Полісся, 2010 – 41 с.

Старева А.М. Методика навчання суспільствознавства: навч.методич.посіб. / А.М. Старева. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 484 с.

Теорія та методика навчання суспільствознавства:навчально-методичний посібник для студентів / уклад. З. О. Возна. – Умань: ФОП Жовтий, 2016. – 223 с.

Терно С.О. Технологія формування історичних понять в учнів 9-го класу загальноосвітньої школи: Посібник для вчителя. – Запоріжжя: ВСВСДГО, 2001. – 60 с.

Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посібник / Яковенко Г.Г. – Харків: ХНАДУ, 2017. – 164 с.

Підручники:

Андрусин Б., Берендеев С., Губань Р. Основи правознавства: Підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.; Ірпінь, 2017. 208 с.

Бакка Т., Желіба О., Мелещенко Т., Амортіл Є. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Оріон, 2022.

Бакка Т., Марголіна Л., Мелещенко Т. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. К., 2018. 240 с.

- Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль, 2018. 256 с.
- Васильків І., Кравчук В. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль, 2017. 280 с.
- Власов В., Гирич І., Данилевська О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Генеза, 2023. 176 с.
- Гісем О., Мартинюк О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: Ранок, 2022.
- Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. Вербицька, О. Волощенко, Г. Горленко та ін. К., 2018. 224 с.
- Могорита В., Савко О., Шимон Ю. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Грамота, 2022. 208 с.
- Мокрогуз О., Єрмоленко А. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Академія, 2022.
- Наровлянський О. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 192 с.
- Ратушняк С. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль, 2017. 272 с.
- Ремех Т., Пометун О. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 224 с.
- Сорочинська Н. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Богдан, 2022.
- Філіпенко Т., Сутковий В. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 208 с.
- Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022.

Щупак І., Бурлака О., Піскарьова І., Посуньо А. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Оріон, 2022.

ТЕМА 3: МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ

ПЛАН

1. Громадянська та соціальна компетентності в умовах НУШ.
2. Соціологія в курсі суспільствознавчих дисциплін: вступні дисципліни у 5–6 класах, «Основи правознавства», «Громадянська освіта».
3. Соціалізація та самореалізація особистості. Формування життєвих цінностей і пріоритетів.
4. Соціальні стереотипи та упередження, дискримінація, конфлікти. Шляхи їх подолання під час навчального процесу.
5. Використання на уроках соціологічних методів дослідження: тестування, інтерв'ю, анкетування, контент-аналіз та ін.

Література:

- Арешонков, В. Ю. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в Україні у ХХ столітті: формування і трансформація: [монографія]. Житомир: Полісся, 2014. 380 с.
- Барановська О. Сучасна модель оцінювання навчальних досягнень учнів: Переваги і недоліки // Рідна шк. 2000. № 7. С. 48–50.
- Бондар В. Дидактика: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2005. 264 с.
- Гісем О. Суспільствознавство: Політичні засади людського існування: методичні рекомендації до теми / О. Гісем, О. Мартинюк // газ. Історія України. 2004. №10, 11. С. 10–16, 24–25.
- Громадянська освіти (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>.
- Громадянська освіта: основи демократії: 11(12) клас: навч. посібник / Бакка Т.В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. [та ін.]. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 207 с.

Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К., 2008: ЕТНА-1. 174 с.

Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.

Губарева Д. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/4.pdf>.

Гумен С. Особливості змісту і методики викладання предмету «Громадянська освіта» в закладах освіти. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/12631/1/OSOBLIVOSTI%20ZMISTU.pdf>.

Ілійчук Л.В., Вережак Л. Формування громадянської компетентності учнів: сучасні підходи та досвід упровадження в умовах НУШ // Гірська школа Українських Карпат. Івано-Франківськ, 2021. № 24. С. 104–107. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10918>.

Ладиченко Т.В. Суспільствознавство 9–11 кл. Методичний посібник для вчителя / Т. В.Ладиченко, Т. В. Бакка, О. В. Желіба. К., 2005.

Мартіросян О. І. Політологія в системі соціально-гуманітарного знання та в контексті вивчення історії // Наукові записки. Київ: НПУ, 2004. Вип. 57: Педагогічні та історичні науки. С. 136–145.

Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/30446/Tetiana_Matusevych_Larysa_Kolesnyk.pdf?sequence=1.

Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

Нестеренко Т.С. Громадянська компетентність учнів як складова громадянської освіти в початковій школі. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2009. № 4. С. 193–195.

Ніколаєску І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с. URL: <http://www.ippro.com.ua/library/attachments/article/344/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82.%D1%96.pdf>.

Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / За ред. О. Пометун. К.: А.С.К., 2006. 192 с.

Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23.

Постанова про запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

Ткачов Є. Формування соціально-психологічних знань на уроках суспільствознавчого циклу // Історія в школі. 1998. №2. С.9–13.

Урусський В. Роль учителя-предметника у системі громадянської освіти // Доба. 2006. № 2 (18). С.10–13.

Фібула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.

Як створити недискримінаційне середовище у школі: покрокова інструкція для директора. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-stvoriti-nediskriminaciyne-sered/>.

Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.

ТЕМА 4: ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА В ШКОЛІ

ПЛАН

1. Урок правознавства в сучасній школі і методика його проведення.
2. Наочність на уроках правознавства.
3. Технічні засоби на уроках правознавства.
4. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства.
5. Правове виховання учнів у процесі навчання.
6. Особливості проведення факультативних занять із правознавства.

Література:

Андрусин Б., Гуз А. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: Підручник. К.: Знання, 2008. 301 с.

Арешонков, В. Ю. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в Україні у ХХ столітті: формування і трансформація: [монографія]. Житомир: Полісся, 2014. 380 с.

Бондар В. Дидактика: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2005. 264 с.

Головко Н. Методика викладання правознавства: навч. посіб. К.: Персонал, 2017. 202 с.

Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія / Упорядник М.П.Рагозін і О.В.Сухомлинська. Донецьк: Донбас, 2001. 262 с.

Громадянська освіта: основи демократії: 11(12) клас: навч. посібник / Бакка Т.В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. [та ін.]. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 207 с.

Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К., 2008: ЕТНА-1. 174 с.

Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.

Ілійчук Л.В., Вережак Л. Формування громадянської компетентності учнів: сучасні підходи та досвід упровадження в умовах НУШ // Гірська школа

Українських Карпат. Івано-Франківськ, 2021. № 24. С. 104–107. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10918>.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. К.: К.І.С., 2004. 112 с.

Ладиченко Т.В. Суспільствознавство 9–11 кл. Методичний посібник для вчителя / Т. В.Ладиченко, Т. В. Бакка, О. В. Желіба. К., 2005.

Мартіросян О. І. Політологія в системі соціально-гуманітарного знання та в контексті вивчення історії // Наукові записки. Київ: НПУ, 2004. Вип. 57: Педагогічні та історичні науки. С. 136–145.

Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

Мокрогуз О.П. Інноваційні технології у викладанні суспільних дисциплін. Чернігів : 2004.

Ніколаєску І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Науково-методичний посібник. Черкаси: ОІПОПП, 2014. 76 с. URL: <http://www.ippro.com.ua/library/attachments/article/344/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82.%D1%96.pdf>.

Пометун О., Л. Пироженко Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К., 2003.

Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / За ред. О. Пометун. К.: А.С.К., 2006. 192 с.

Постанова про запровадження Державного стандарту базової середньої освіти.

URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

Прокопчук В. Методика викладання правознавства у загальноосвітніх навчальних закладах : програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки бакалаврів галузі знань 0203 "Гуманітарні науки" напрямку підготовки 6.020302 "Історія" / В. Є. Прокопчук ; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Кафедра національної безпеки. Луцьк, 2018. 13 с.

Ремех Т. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник. К.: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 96 с.

Рябовол Л. Методика навчання правознавства (правознавча дидактика) як наука: об'єкт, предмет, мета, завдання, функції, методологія. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268532468.pdf>.

Фібула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.

Чужикова В. Методика викладання права: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2009. 425 с.

Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.

ТЕМА 5: МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

ПЛАН

1. Особливості громадянської освіти як навчального предмета.
2. Підготовка і проведення уроків із громадянської освіти. Практичні заняття.
3. Особливості оцінювання результатів навчання учнів із громадянської освіти.
4. Інформаційно-комунікаційні технології під час навчання громадянської освіти.
5. Школа як демократична спільнота. Учніське самоврядування.

Література:

Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія / Упорядник М.П.Рагозін і О.В.Сухомлинська. Донецьк: Донбас, 2001. 262 с.

Громадянська освіта в умовах війни. Додаткові матеріали до методичного посібника до курсу громадянської освіти “3D Демократії: думаємо, дбаємо, діємо”, для учнів 10-го класу закладів загальної середньої освіти. / О. Волошенюк, Г. Горленко, П. Кендзьор та ін. За ред. П.Кендзьора. 2023, 57 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.

Громадянська освіта: мистецтво творити зміни / Ключко К., Колесник Л. Київ : Компринт, 2020. 74 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.

Громадянська освіта: основи демократії: 11(12) клас: навч. посібник / Бакка Т.В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. [та ін.]. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 207 с.

Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К., 2008: ЕТНА-1. 174 с.

Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.

Ілійчук Л.В., Вережак Л. Формування громадянської компетентності учнів: сучасні підходи та досвід упровадження в умовах НУШ // Гірська школа

Українських Карпат. Івано-Франківськ, 2021. № 24. С. 104–107. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10918>.

Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. К.: «ВАІТЕ», 2016. 52 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. К.: К.І.С., 2004. 112 с.

Методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проекту «SIMschool – симуляційні ігри для вивчення прав людини», що реалізується ГО «CRISP» і ГО «ЕдКемп Україна» у партнерстві з Європейським Союзом Х.: Вид-во «Дім Реклами», 2021. 220 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.

Мій Парламент: розумію і впливаю. Методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми та молоддю / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. За загальною редакцією Паращенко Л. Київ, 2020. URL: 96 с. https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.

Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

Навчаємо демократії (Vol. I) Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 7 клас ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. К. : ФО-П Савісько І.С., 2017. 188 с. URL:

https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedahohichnykh_pratsivnykiv/4.

Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / За ред. О. Пометун. К.: А.С.К., 2006. 192 с.

Пометун О., Ремех Т. Особливості громадянської освіти як предмета й питання підготовки вчителів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718350/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%85%201.pdf>.

Постанова про запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

Ремех Т.О., Пометун О.І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 222 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedahohichnykh_pratsivnykiv/4.

Сучасний стан, пріоритети та перспективи розвитку системи громадянської освіти в Україні / Ю. Якименко, П. Стецюк, І. Балуба та ін. Центр Разумкова, 2023. 351 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedahohichnykh_pratsivnykiv/4.

Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.

ТЕМА 6: МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ

ПЛАН

1. Компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» в умовах НУШ.
2. Економічний блок знань під час викладання предмету «Громадянська освіта» у 10 класі.
3. Економічна компонента в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–9 класів.
4. Навчальний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів.
5. Структура викладання основних економічних понять. Робота з джерелами (статистичні матеріали, схеми, діаграми, графіки).
6. Ділові ігри при вивченні економічних понять. Метод освоєння основних економічних ролей.

Література:

- Арешонков, В. Ю. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в Україні у ХХ столітті: формування і трансформація: [монографія]. Житомир: Полісся, 2014. 380 с.
- Баландюк Р. Методичні рекомендації щодо навчання «Підприємливості та фінансової грамотності» на уроках історії України. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/144292>.
- Барадія Н. Вивчення проблеми фінансової грамотності на засадах компетентнісного підходу. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/12/part_1/5.pdf.
- Барановська О. Сучасна модель оцінювання навчальних досягнень учнів: Переваги і недоліки // Рідна шк. 2000. № 7. С. 48–50.
- Бондар В. Дидактика: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2005. 264 с. Громадянська освіти (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>.

Громадянська освіта: основи демократії: 11(12) клас: навч. посібник / Бакка Т.В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. [та ін.]. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 207 с.

Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К., 2008: ЕТНА-1. 174 с.

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Освіта України. 2001. 7 лют.

Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.

Комаров В. Питання економічної освіти дев'ятикласників на уроках історії України (друга половина XIX ст.) // Історія в школі. 1999. №6. С.14–18; №12. С.18–21.

Ладиченко Т.В. Суспільствознавство 9–11 кл. Методичний посібник для вчителя / Т. В.Ладиченко, Т. В. Бакка, О. В. Желіба. К., 2005.

Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / За ред. О. Пометун. К.: А.С.К., 2006. 192 с.

Постанова про запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standativ-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

Терентьєва Н. Необхідність набуття компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність» на рівні загальної середньої освіти як вимога сучасного суспільства. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/540>.

Уруський В. Роль учителя-предметника у системі громадянської освіти // Доба. 2006. № 2 (18). С.10–13.

Фібула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.

Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.

ТЕМА 7: УРОКИ ІЗ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

ПЛАН

1. Особливості уроку суспільствознавства в школі.
2. Типи уроків із правознавства та громадянської освіти.
3. Інтерактивні форми уроків.
4. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства.
5. Міжпредметні зв'язки на уроках громадянської освіти.

Література:

Андрусин Б., Гуз А. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: Підручник. К.: Знання, 2008. 301 с.

Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія / Упорядник М.П.Рагозін і О.В.Сухомлинська. – Донецьк: Донбас, 2001. – 262 с.

Желіба О.В. Методика викладання історії засобами умовно-графічної наочності: Навч. посіб. – Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 147 с.

Історія для громадянина: Метод. посіб. для вчителів / В. Горбатенко, П. Вербицька, А. Ковтанюк. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2003. – 136 с.

Історія для громадянина: Метод. посіб. для вчителів серед. загальноосвіт. навч. закл. / В. Горбатенко,

Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках: Навч. посіб. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Ю.Комаров, В.Мисан, А.Осмоловський та ін. – К.: Генеза, 2004. – 256 с.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики // Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

Мокрогуз О.П. Інноваційні технології у викладанні суспільних дисциплін. – Чернігів : 2004.

Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України 2002. – №33. – 23 квіт. 2002 р.

П. Вербицька, А. Ковтонюк та ін. – Л.: НВФ «Українські технології», 2003. – 136 с.

Патешков А., Пометун О., Ремех Т. Навчання в дії. – К.: АПН, 2000.

Пометун О., Л. Пироженко Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К., 2003.

Рагозін М. Громадянське виховання: методологія і організація у світлі Європейського досвіду // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С. 16–20.

Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003.

Чужикова В. Методика викладання права: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2009. 425 с.

ТЕМА 8: ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ

ПЛАН

1. Суть та особливості інклюзивного освітнього середовища.
2. Учні з особливими освітніми потребами.
3. Місце інклюзивної культури в освітньому середовищі базової середньої школи.
4. Індивідуалізація та диференціація викладання як врахування індивідуальних особливостей кожної дитини.
5. Роль асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням.

Література:

Бандура Н.І. Корекційно-розвивальна програма дітей з інтелектуальною недостатністю. Дитина з особливими потребами. №2. К., 2016. URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-14-55519.pdf>.

Бессонова Є.М., Юнусова А.А. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. Дитина з особливими потребами. №1. К., 2016. URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-13-54655.pdf>.

Бліц-інтерв'ю учасників Всеукраїнського круглого столу “Психологосоціальні аспекти інклюзивної освіти: за і проти” // Соціальний педагог(Шкільний світ). 2010. №5. С. 13-21.

Будяк Л. Реформування освітнього закладу як соціально-культурний чинник трансформації сільської громади // Дефектологія. 2009. №2. С. 11-13.

Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти // Директор школи (Шкільний світ). 2010. №14/15. С. 45-58.

Валицкая, А.П. Инклюзивное образование — образование для всех / А.П. Валицкая, В.А. Рабош // Социальная педагогика. - 2009. - №1. - С. 18-22.

Варава В. Інклюзивна освіта: готовність номер один? // Завуч (Шкільний світ). 2010. №15. С. 3-4.

- Ворон М., Кавун Ю. Інклюзивна освіта: українські реалії // Підручник для директора. 2006. №6. С. 66-71.
- Деплер Д., Лорман Т., Шарма У. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах // Дефектологія. 2009. №3. С. 9-12.
- Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науковометодичний збірник. К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007.
- Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей // Завуч(Шкільний світ). 2008. №2. С. 9-10.
- Кавун Ю. Інклюзивна освіта / Ю.Кавун, М. Ворон // Дефектолог(Шкільний світ). 2007. №5. С. 4-11.
- Коваленко О. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами // Освіта України. 2009. №90. С. 1-2.
- Колупаєва А. Зasadничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти / А. Колупаєва // Дефектологія. 2009. №2. С. 3-8.
- Колупаєва А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення // Практика управління закладом освіти. 2010. №4. С. 8-12.
- Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою // Дефектологія. 2009. №4. С. 3-4.
- Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
- Концепція розвитку інклюзивної освіти // Дефектолог(Шкільний світ). 2010. №3. С. 3-5.
- Білецька І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні // Дошкільне виховання. 2007. №4. С. 12-15.
- Крикун А., Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті. Рідна школа. №1. 2013.
- Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?» // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. №3 (57). 2010. С. 3-11.

Методичні рекомендації щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах у 2018-2019 навчальному році. URL: mirrvopsi.at.ua/Metodrecomend/inkluz.doc.

Освіта дітей з особливими потребами: від інституціалізації до інклюзії // Національна доповідь «Освіта в Україні за часів незалежності». Київ, 2016.

Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху та інтелекту. ТОВ «Поліпром», 2007. 171 с.

Психолого-педагогічний супровід дітей шкільного віку з помірною та тяжкою розумовою відсталістю К.: ТОВ «Поліпром», 2006. 156 с.

Путівник для батьків дітей з особливими потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX», 2010. (Серія «Інклюзивна освіта»).

Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / За загальною редакцією Колупаєвої А.А. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

Туріщева Л. В. Поради щодо спілкування з дітьми, які мають особливості розвитку здоров'я. Дитина з особливими потребами. №2. К. 2016. URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-14-55513.pdf>.

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ ПО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ

Письмові контрольні роботи передбачені на 4 семінарі (за темами 1, 2, 3 і 4 семінарів) та на 8 семінарі (за темами 5, 6, 7 і 8 семінарів). Передбачено 2 розгорнуті запитання, час виконання – 30 хвилин. Максимальний бал за кожну із робіт – 100 балів (по 50 балів на кожне запитання). Структура оцінювання відповіді на розгорнуте запитання:

10 б. – відповідь складається із 1–2 речень, містить узагальнюючу інформацію про історичний період або одиничні конкретні факти.

20 б. – відповідь не структурована, вступ і висновок відсутні; студент демонструє знання окремих педагогічних методів викладання, компетентностей, результатів навчання та іншої конкретної інформації в межах питання або допускає значні помилки; не володіє аналізом та синтезом опрацьованого матеріалу, термінами і поняттями; узагальнення відсутні.

30 б. – відповідь структурована в рамках основної частини, не містить яскраво вираженого вступу чи висновку; студент розкриває конкретний матеріал в рамках питання із значними пробілами та розривами; демонструє знання найбільш важливих педагогічних методів викладання, компетентностей, результатів навчання та іншої інформації, допускає значні помилки; на задовільному рівні володіє аналізом, синтезом, методикою викладання суспільствознавчих предметів, термінами і поняттями; у відповіді практично відсутні узагальнення або вони дуже фрагментарні.

40 б. – відповідь структурована, містить або вступ або висновок; студент розкриває матеріал в рамках конкретного питання із певними пробілами та розривами; демонструє знання значної кількості педагогічних методів викладання, компетентностей, результатів навчання, проте допускає окремі помилки; володіє можливістю аналізу і синтезу напрацьованого матеріалу, термінами і поняттями; робить фрагментарні узагальнення, усвідомлює роль і значення конкретних методів у навчальному процесі.

50 б. – відповідь детально структурована, містить вступ, основну частину та висновок; студент повноцінно розкриває потрібний матеріал в рамках конкретного питання; демонструє знання значної кількості конкретних педагогічних методів викладання, компетентностей, результатів навчання; на високому рівні володіє методами аналізу і синтезу, термінами і поняттями; водночас робить узагальнення та висновки з питання, розуміє ширший контекст педагогічного матеріалу, володіє інноваційними методами викладання, інформаційно-комунікаційними технологіями, усвідомлює їх роль і значення в навчальному процесі, демонструє володіння науковою літературою з теми.

Контрольна робота № 1 **(семінари 1–4)**

Варіант 1

1. Філософські засади демократичного устрою: Томас Гоббс, Джон Локк, Жан Жак Руссо та ін.
2. Особливості проведення факультативних занять із правознавства.

Варіант 2

1. Права людини та їх еволюція. Механізми захисту прав людини.
2. Правове виховання учнів у процесі навчання.

Варіант 3

1. Конституціоналізм та ліберальна демократія, їх розвиток у світі та Україні.
2. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства.

Варіант 4

1. Поняття громадянського суспільства та еволюція уявлень про нього.
2. Технічні засоби на уроках правознавства.

Варіант 5

1. Сутність, структура та функції громадянського суспільства, роль громадян у його становленні та функціонуванні.
2. Наочність на уроках правознавства.

Варіант 6

1. Розвиток громадянського суспільства в Україні.
2. Урок правознавства в сучасній школі і методика його проведення.

Варіант 7

1. Методи розвитку основних навчальних компетентностей базової середньої освіти на уроках суспільствознавчих предметів.
2. Використання на уроках соціологічних методів дослідження: тестування, інтерв'ю, анкетування, контент-аналіз та ін.

Варіант 8

1. Технології формування обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній галузі.
2. Соціальні стереотипи та упередження, дискримінація, конфлікти. Шляхи їх подолання під час навчального процесу.

Варіант 9

1. Методика роботи з підручниками зі суспільствознавчих предметів.
2. Соціалізація та самореалізація особистості. Формування життєвих цінностей і пріоритетів.

Варіант 10

1. Фронтальна, групова та індивідуальна робота на уроках суспільствознавства.
2. Соціологія в курсі суспільствознавчих дисциплін: вступні дисципліни у 5–6 класах, «Основи правознавства», «Громадянська освіта».

Варіант 11

1. Метод проєктів і особливості його використання під час викладання громадянської освіти та правознавства.
2. Громадянська та соціальна компетентності в умовах НУШ.

Контрольна робота № 2 (семінари 5–8)

Варіант 1

1. Особливості громадянської освіти як навчального предмета.
2. Роль асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням.

Варіант 2

1. Підготовка і проведення уроків із громадянської освіти. Практичні заняття.
2. Індивідуалізація та диференціація викладання як врахування індивідуальних особливостей кожної дитини.

Варіант 3

1. Особливості оцінювання результатів навчання учнів із громадянської освіти.
2. Місце інклюзивної культури в освітньому середовищі базової середньої школи.

Варіант 4

1. Інформаційно-комунікаційні технології під час навчання громадянської освіти.
2. Учні з особливими освітніми потребами.

Варіант 5

1. Школа як демократична спільнота. Учнівське самоврядування.
2. Суть та особливості інклюзивного освітнього середовища.

Варіант 6

1. Компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» в умовах НУШ.
2. Міжпредметні зв'язки на уроках громадянської освіти.

Варіант 7

1. Економічний блок знань під час викладання предмету «Громадянська освіта» у 10 класі.
2. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства.

Варіант 8

1. Навчальний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів.
2. Інтерактивні форми уроків.

Варіант 9

1. Структура викладання основних економічних понять. Робота з джерелами (статистичні матеріали, схеми, діаграми, графіки).
2. Типи уроків із правознавства та громадянської освіти.

Варіант 10

1. Ділові ігри при вивченні економічних понять. Метод освоєння основних економічних ролей.
2. Особливості уроку суспільствознавства в школі.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Тематика план-конспектів із суспільствознавчих предметів

Пропедевтичний курс «Вступ до історії України і громадянської освіти» (5 клас):

1. Ідентичність та самоідентичність. Складники ідентичності.
2. Самореалізація людини. Розвиток особистості.
3. Життєві цінності й пріоритети. Планування особистого розвитку.
4. Я в родині. Поняття сім'ї та родини.
5. Сімейні правила. Права й обов'язки членів сім'ї. Сімейні традиції.
6. Людина і людство в часі. Календарний та історичний час. Робота зі шкалою часу.
7. Людина і людство в просторі. Географічний та історичний простір. Робота з картою.
8. Комунікація, інформація, медіа. Роль інформації в житті людини.
9. Поняття «масмедіа» («медіа») та їх види. Вплив масмедіа на формування світогляду.
10. Аналіз джерел інформації. Виявлення та збереження джерел.
11. Факт, судження. Авторство публікації. Фейкова інформація.
12. Медіа та демократія. Свобода слова.
13. Свобода вираження та відповідальність. Шкільні медіа. 14. Я і інтернет. Цифрова ідентичність та приватність у віртуальному світі.
15. Онлайн-спілкування. Інструменти перевірки достовірності інформації в інтернеті.
16. Я і ми. Соціокультурна багатоманітність. Поняття соціуму. Соціальна структура.
17. Соціальні цінності. Гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність. Рівність.
18. Я і моя професія. Праця і господарство: колись і сьогодні.

19. Традиційні заняття українців. Від натурального до ринкового господарства.
20. Поняття професії. Професійне самовизначення.
21. Винаходи людства та їх наслідки. Наука та освіта. Навчальні заклади в громаді.
22. Я і громада. Топоніміка рідного краю. Місто і село.
23. Роль громади в житті людини, суспільства, держави. Громадське врядування.
24. Турбота про здоров'я та безпеку. Дозвілля. Як колись проводили вільний час.
25. Я і довкілля. Вплив діяльності людини на довкілля. Сталий розвиток і людина.

Інтегрований курс «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи» (5–6 класи):

1. Що я знаю про себе, Україну і світ.
2. Хто такі «Я» та «інші». У чому ми різні.
3. Що таке рівність і чому вона важлива.
4. У чому полягає роль родини та громади в житті людини.
5. Чому і як виникають спільноти/громади.
6. «Велика» і «мала» батьківщина. Людство як велика громада.
7. Перші людські спільноти.
8. Села й міста в минулому і тепер.
9. Як виникають правила.
10. Влада та суспільство.
11. Що таке приватний простір і чому він важливий.
12. Як змінювалися публічні простори із часом.
13. Як змінювалося ставлення людей до себе та інших?
14. Назва «Україна» упродовж століть
15. Що таке історична топоніміка

16. Історико-географічні назви як свідчення минулого.
17. Старовинні й історичні карти.
18. Територія України й українська держава на картах минулого.
19. Історико-географічні регіони України та світу.
20. Етнокультурні особливості регіонів України.
21. Як із часом змінювалися заняття українців.
22. Що таке традиція. Як у традиціях відображаються звичаї та обряди.
23. Що таке багатокультурність. Як культура об'єднує людей.
24. Внесок українців у світову історію та культуру.
25. Якими є відносини людини і держави та що їх пов'язує.
26. Що таке права людини.
27. Що таке демократія і як вона пов'язана з правами людини.
28. Що ми дізналися про себе і про нашу країну.
29. Яким є сучасний світ. Головні риси сучасного глобального світу.
30. Як світ представлений на географічних і політичних мапах.
31. Україна як частина Європи та всього світу.
32. Україна та міжнародні організації.

Навчальний курс «Основи правознавства» (9 клас):

1. Соціальні передумови права. Мораль і релігія.
2. Фундаментальні засади права: гідність, свобода, рівність, справедливість.
3. Людина як найвища соціальна цінність.
4. Соціальні норми. Поняття і види соціальних норм.
5. Поняття та ознаки права. Джерела права. Система права та її елементи.
Цінність права.
6. Передумови виникнення держави. Поняття й ознаки держави. Державна влада. Форми держави. Функції держави.
7. Соціальне призначення держави (практичне заняття).

8. Правовідносини. Склад правовідносин. Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин.
9. Правопорушення: поняття, склад, види.
10. Юридична відповідальність: поняття, підстави, види.
11. Обставини, що виключають юридичну відповідальність (практичне заняття).
12. Права людини. Покоління прав людини. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.
13. Демократія. Верховенство права. Поняття Основного закону держави. Структура Конституції України. Конституційний лад України.
14. Правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин». Громадянство України.
15. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.
16. Органи державної влади в Україні. Місцеве самоврядування в Україні.
17. Правовий режим надзвичайного стану. Правовий режим воєнного стану.
18. Звернення громадян (практичне заняття).
19. Зобов'язання держави у сфері прав людини: повага, захист, забезпечення.
20. Цивільна правоздатність і цивільна дієздатність. Обсяг цивільної правосуб'єктності неповнолітніх.
21. Неповнолітні як учасники договірних правовідносин.
22. Власність неповнолітніх.
23. Спадкування і спадщина.
24. Неповнолітні як користувачі мережі Інтернет (практичне заняття).
25. Здійснення права неповнолітніх на результати інтелектуальної власності (практичне заняття).
26. Захист прав споживачів. Особливості електронного продажу й операцій із банківською картою (практичне заняття).
27. Сім'я. Шлюб. Права і обов'язки батьків і дітей (практичне заняття).

28. Права дитини та їх захист (практичне заняття).

29. Право неповнолітніх на працю. Робочий час і час відпочинку неповнолітніх. Оплата праці. Особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми.

30. Охорона праці неповнолітніх.

31. Працевлаштування неповнолітніх (практичне заняття),

32. Адміністративні правопорушення. Кримінальне правопорушення, його види. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх.

33. Захист прав дитини від жорстокого поводження, експлуатації або інших форм насильства.

34. Призначення правника у сучасному демократичному суспільстві. Правничі професії.

35. Охорона правопорядку. Правозахисна діяльність.

Інтегрований курс «Громадянська освіта» (10 клас):

1. Що таке ідентичність?
2. Соціалізація особистості.
3. Самореалізація людини.
4. Людська гідність і права людини.
5. Еволюція прав людини.
6. Людина і держава.
7. Права дитини.
8. Механізми захисту прав людини і прав дитини.
9. Соціокультурна багатоманітність.
10. Ефективна комунікація.
11. Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти.
12. Демократична держава.
13. Громадянське суспільство.
14. Громада.
15. Громадянська участь у житті суспільства.

16. Школа – простір демократії.
17. Дитячі й молодіжні громадські об'єднання.
18. Комунікація, інформація, медіа.
19. Медіа і демократія. Свобода, етика й відповідальність.
20. Маніпулятивний вплив медіа.
21. Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа.
22. Інтернет.
23. Соціальні цілі економіки.
24. Сталий розвиток.
25. Ринкова економіка.
26. Економіка домогосподарства.
27. Підприємництво.
28. Ринок праці.
29. Лобювання інтересів та корупція.
30. Інтеграція та глобалізація.
31. Міжнародні відносини та міжнародне право.
32. Україна – член європейського та світового співтовариства.

Рекомендована література:

Андрусин Б., Берендеев С., Губань Р. Основи правознавства: Підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.; Ірпінь, 2017. 208 с.

Бакка Т., Желіба О., Мелешенко Т., Амортіл Є. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Оріон, 2022.

Бакка Т., Марголіна Л., Мелешенко Т. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. К., 2018. 240 с.

Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль, 2018. 256 с.

Васильків І., Кравчук В. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль, 2017. 280 с.

Власов В., Гирич І., Данилевська О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Генеза, 2023. 176 с.

Гісем О., Мартинюк О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: Ранок, 2022.

Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. Вербицька, О. Волошенюк, Г. Горленко та ін. К., 2018. 224 с.

Могорита В., Савко О., Шимон Ю. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Грамота, 2022. 208 с.

Мокрогуз О., Єрмоленко А. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Академія, 2022.

Наровлянський О. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 192 с.

Ратушняк С. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль, 2017. 272 с.

Ремех Т., Пометун О. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 224 с.

Сорочинська Н. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Богдан, 2022.

Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти / М. В. Кафтан, О. Г. Козорог, І. А. Костюк, В. В. Селіваненко, І. А. Цеунов — Київ: Світич, 2022.

Філіпенко Т., Сутковий В. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 208 с.

Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022.

Щупак І. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти / І.Я. Щупак, Н.С. Власова, Д.О. Секиринський, В.О. Кронгауз, А.М. Посунько, В.А. Павловська-Кравчук. Київ: Орion, 2023. 256 с.

Щупак І., Бурлака О., Піскарьова І., Посунько А. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Орion, 2022.

КОНТРОЛЬ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Оцінка за іспит	Оцінка національній шкалі	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за залік
90–100	відмінно	5	A	зараховано
80–89	добре	4	B	
70–79			C	
60–69	задовільно	3	D	
50–59			E	
26–49	незадовільно (з можливістю повторного складання)			
1–25	незадовільно			

Критерії оцінювання:

A «Відмінно» – теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом сформовані, всі передбачені програмою завдання виконані, якість їх виконання оцінена балом, близьким до максимального.

B «Дуже добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом в основному сформовані, всі передбачені програмою завдання виконані, якість виконання більшості з них оцінена балом, близьким до максимального.

C «Добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, без прогалин, деякі необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом сформовані недостатньо, всі передбачені програмою завдання виконані, якість виконання

жодного з них не оцінена максимальним балом, деякі завдання виконані з помилками.

D «Задовільно» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, але прогалини не мають суттєвого характеру. Необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою завдань виконані, деякі з виконаних завдань, можливо, містять помилки.

E «Достатньо» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, деякі практичні навички роботи не сформовані. Багато з передбачених програмою завдань не виконані, або якість виконання деяких з них оцінені балом, близьким до мінімального.

FX «Умовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовані, більшість передбачених програмою завдань не виконані, або якість виконання їх оцінена балом, близьким до мінімального. При додатковій самостійній роботі за матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань.

F «Безумовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу не засвоєний, необхідні практичні навички роботи не сформовані, усі виконані завдання містять грубі помилки. Додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до підвищення якості виконання навчальних завдань.

Структура розподілу балів у ході аудиторно-самостійної роботи студентів:

20 балів – усні відповіді на семінарських заняттях. Підсумковий бал за семінарські заняття визначається на основі вирахування середнього арифметичного зі всіх усних оцінок;

20 балів – письмові (тестові) контрольні роботи (1 контрольна робота по темах лекцій + 2 контрольні роботи по темах семінарських занять). Максимальний бал за кожну роботу – 100;

10 балів – самостійна робота студентів (2 план-конспекти уроків, кожен із яких оцінюється у 5 балів).

50 балів – екзаменаційна письмова робота.

Семінарські заняття:

Виступи на семінарських заняттях оцінюються за 5-бальною шкалою. Під час виставлення оцінок у електронному журналі враховується наступне співвідношення 5-бальної і 100-бальної систем оцінювання:

5+ – 100 б.

5 – 93 б.

5- – 87 б.

4+ – 80 б.

4 – 73 б.

4- – 67 б.

3+ – 60 б.

3 – 53 б.

3- – 47 б.

2+ – 40 б.

2 – 33 б.

2- – 27 б.

1+ – 20 б.

1 – 13 б.

1- – 7 б.

Відмова від виступу – 1 б.

Активна усестороння участь на занятті може оцінюватися у 0,25 або 0,5 б. до загального рейтингу, які додаються до підсумкової оцінки наприкінці семестру.

Максимальна кількість балів, яка може бути додана в такий спосіб – 4 б.

Умови допуску до підсумкового контролю:

Студент допускається до підсумкового контролю за умови відпрацювання усіх пропущених занять і негативних оцінок (негативною оцінкою вважається оцінка, яка в електронному журналі становить 40 б. і нижче); виконання усіх передбачених форм роботи. Для отримання підсумкової оцінки загалом протягом семестру та під час екзамену студент зобов'язаний отримати як

мінімум 50 б. Для допуску до екзамену студент повинен набрати протягом семестру як мінімум 25 б.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Предмет, мета і завдання методики навчання суспільствознавства.
2. Історія викладання суспільствознавства в школах України.
3. Суспільствознавство в умовах НУШ: ключові засади.
4. Громадянська та історична галузь НУШ.
5. Суспільствознавство у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.). Загальні положення і компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі.
6. Суспільствознавство у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.). Вимоги до обов'язкових результатів навчання і блоки базових знань.
7. Суспільствознавство в сучасній початковій школі.
8. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні.
9. Навчальна програма курсу «Основи правознавства» (9 клас).
10. Навчальна програма курсу «Громадянська освіта» (10 клас).
11. Навчальна програма курсу «Громадянська освіта» (8 клас).
12. Типова освітня програма (ТОП) та модельна навчальна програма (МНП) в умовах Нової української школи.
13. Модельна навчальна програма курсу «Вступ до історії та громадянської освіти» (5 клас).
14. Модельна навчальна програма курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 класи).
15. Модельна навчальна програма курсу «Україна і світ, вступ до історії та громадянської освіти» (5–6 класи).
16. Навчальний курс «Основи медіаграмотності»: завдання та ключові засади.
17. Грамотність у сучасному інформаційному суспільстві.
18. Медіаосвіта в середній школі.
19. Методи роботи на заняттях з медіаграмотності.
20. Вивчення, оцінювання та розуміння ролі ЗМІ в сучасному житті.

- 21.Філософські засади демократичного устрою: Томас Гоббс, Джон Локк, Жан Жак Руссо та ін.
- 22.Права людини та їх еволюція. Механізми захисту прав людини.
- 23.Конституціоналізм та ліберальна демократія, їх розвиток у світі та Україні.
- 24.Поняття громадянського суспільства та еволюція уявлень про нього.
- 25.Сутність, структура та функції громадянського суспільства, роль громадян у його становленні та функціонуванні.
- 26.Розвиток громадянського суспільства в Україні.
- 27.Методи розвитку основних навчальних компетентностей базової середньої освіти на уроках суспільствознавчих предметів.
- 28.Технології формування обов'язкових результатів навчання у громадянській та історичній освітній галузі.
- 29.Методика роботи з підручниками із суспільствознавчих предметів (правознавства і громадянської освіти).
- 30.Фронтальна, групова та індивідуальна робота на уроках суспільствознавства.
- 31.Особливості використання методу проєктів на уроках громадянської освіти і правознавства.
- 32.Урок правознавства в сучасній школі і методика його проведення.
- 33.Наочність на уроках правознавства.
- 34.Технічні засоби на уроках правознавства.
- 35.Правове виховання у процесі навчання.
- 36.Особливості проведення факультативних занять із правознавства.
- 37.Типи уроків із правознавства та громадянської освіти.
- 38.Інтерактивні форми уроків на суспільствознавчих курсах.
- 39.Практичні заняття в рамках курсів «Основи правознавства» та «Громадянська освіта».
- 40.Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства.
- 41.Міжпредметні зв'язки на уроках громадянської освіти.
- 42.Особливості громадянської освіти як навчального предмета.
- 43.Підготовка і проведення уроків із громадянської освіти.

44. Інформаційно-комунікаційні технології під час навчання громадянської освіти.
45. Школа як демократична спільнота. Учніське самоврядування.
46. Діагностування навчальних досягнень учнів.
47. Зміст і функції контролю результатів навчання.
48. Види, форми і прийоми контролю знань.
49. Критерії оцінювання навчальних досягнень.
50. Шляхи вдосконалення методики оцінювання досягнутих результатів.
51. Філософська освіта учнів у сучасній школі.
52. Методика формування політологічних понять.
53. Методика формування економічних понять.
54. Компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» в умовах НУШ.
55. Економічний блок знань під час викладання предмету «Громадянська освіта» у 10 класі.
56. Економічна компонента в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–9 класів.
57. Навчальний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів.
58. Структура викладання основних економічних понять. Робота з джерелами (статистичні матеріали, схеми, діаграми, графіки).
59. Формування основ соціологічних знань.
60. Громадянська та соціальна компетентності в умовах НУШ.
61. Соціологія в курсі суспільствознавчих дисциплін: вступні дисципліни, «Основи правознавства», «Громадянська освіта».
62. Соціалізація та самореалізація особистості. Формування життєвих цінностей і пріоритетів.
63. Використання соціологічних методів дослідження: тестування, інтерв'ю, анкетування, контент-аналіз.
64. Соціальні стереотипи та упередження, дискримінація. Шляхи їх подолання під час навчального процесу.

- 65.Форми організації самостійної роботи учнів при вивченні суспільствознавчих предметів.
- 66.Робота з документами на уроках суспільствознавчих предметів.
- 67.Виховний потенціал суспільствознавчих предметів.
- 68.Методика проведення диспутів і дискусій.
- 69.Використання ділових ігор при вивченні суспільствознавчих предметів.
- 70.Підготовка учителя історії до викладання суспільствознавчих дисциплін.

Екзаменаційні білети з курсу

Білет № 1

1. Історія викладання суспільствознавства в школах України.
2. Сутність, структура та функції громадянського суспільства, роль громадян у його становленні та функціонуванні.
3. Види, форми і прийоми контролю знань.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Передумови виникнення держави. Поняття й ознаки держави. Державна влада. Форми держави. Функції держави» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 2

1. Суспільствознавство в умовах НУШ: ключові засади.
2. Розвиток громадянського суспільства в Україні.
3. Критерії оцінювання навчальних досягнень.
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Правопорушення: поняття, склад, види» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 3

1. Громадянська та історична галузь НУШ.
2. Методи розвитку основних навчальних компетентностей базової середньої освіти на уроках суспільствознавчих предметів.
3. Шляхи вдосконалення методики оцінювання досягнутих результатів.

4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Права людини. Покоління прав людини. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 4

1. Суспільствознавство у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.). Загальні положення і компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі.
2. Технології формування обов'язкових результатів навчання у громадянській та історичній освітній галузі.
3. Філософська освіта учнів у сучасній школі.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Демократія. Верховенство права. Поняття Основного закону держави. Структура Конституції України. Конституційний лад України» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 5

1. Суспільствознавство у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.). Вимоги до обов'язкових результатів навчання і блоки базових знань.
2. Методика роботи з підручниками із суспільствознавчих предметів (правознавства і громадянської освіти).
3. Методика формування політологічних понять.
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Органи державної влади в Україні. Місцеве самоврядування в Україні» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 6

1. Суспільствознавство в сучасній початковій школі.
2. Фронтальна, групова та індивідуальна робота на уроках суспільствознавства.
3. Методика формування економічних понять.
4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Правовий режим надзвичайного стану. Правовий режим воєнного стану» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 7

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні.
2. Особливості використання методу проєктів на уроках громадянської освіти і правознавства.
3. Компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» в умовах НУШ.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Неповнолітні як учасники договірних правовідносин» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 8

1. Навчальна програма курсу «Основи правознавства» (9 клас).
2. Урок правознавства в сучасній школі і методика його проведення.
3. Економічний блок знань під час викладання предмету «Громадянська освіта» у 10 класі.
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Неповнолітні як користувачі мережі Інтернет» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 9

1. Навчальна програма курсу «Громадянська освіта» (10 клас).
2. Наочність на уроках правознавства.
3. Економічна компонента в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–9 класів.
4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Сім'я. Шлюб. Права і обов'язки батьків і дітей» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 10

1. Навчальна програма курсу «Громадянська освіта» (8 клас).
2. Технічні засоби на уроках правознавства.
3. Навчальний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Права дитини та їх захист» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 11

1. Типова освітня програма (ТОП) та модельна навчальна програма (МНП) в умовах Нової української школи.
2. Правове виховання у процесі навчання.
3. Структура викладання основних економічних понять. Робота з джерелами (статистичні матеріали, схеми, діаграми, графіки).
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Призначення правника у сучасному демократичному суспільстві. Правничі професії» (курс «Основи правознавства», 9 клас).

Білет № 12

1. Модельна навчальна програма курсу «Вступ до історії та громадянської освіти» (5 клас).
2. Особливості проведення факультативних занять із правознавства.
3. Формування основ соціологічних знань.
4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Соціокультурна багатоманітність» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 13

1. Модельна навчальна програма курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 класи).
2. Типи уроків із правознавства та громадянської освіти.
3. Громадянська та соціальна компетентності в умовах НУШ.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 14

1. Модельна навчальна програма курсу «Україна і світ, вступ до історії та громадянської освіти» (5–6 класи).
2. Інтерактивні форми уроків на суспільствознавчих курсах.
3. Соціологія в курсі суспільствознавчих дисциплін: вступні дисципліни, «Основи правознавства», «Громадянська освіта».
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Громадянська участь у житті суспільства» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 15

1. Навчальний курс «Основи медіаграмотності»: завдання та ключові засади.
2. Практичні заняття в рамках курсів «Основи правознавства» та «Громадянська освіта».
3. Соціалізація та самореалізація особистості. Формування життєвих цінностей і пріоритетів.
4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Дитячі й молодіжні громадські об'єднання» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 16

1. Грамотність у сучасному інформаційному суспільстві.
2. Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства.
3. Використання соціологічних методів дослідження: тестування, інтерв'ю, анкетування, контент-аналіз.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Маніпулятивний вплив медіа» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 17

1. Медіаосвіта в середній школі.
2. Міжпредметні зв'язки на уроках громадянської освіти.
3. Соціальні стереотипи та упередження, дискримінація. Шляхи їх подолання під час навчального процесу.
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 18

1. Методи роботи на заняттях з медіаграмотності.
2. Особливості громадянської освіти як навчального предмета.
3. Форми організації самостійної роботи учнів при вивченні суспільствознавчих предметів.
4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Економіка домогосподарства» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 19

1. Вивчення, оцінювання та розуміння ролі ЗМІ в сучасному житті.
2. Підготовка і проведення уроків із громадянської освіти.
3. Робота з документами на уроках суспільствознавчих предметів.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Ринок праці» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 20

1. Філософські засади демократичного устрою: Томас Гоббс, Джон Локк, Жан Жак Руссо та ін.
2. Інформаційно-комунікаційні технології під час навчання громадянської освіти.
3. Виховний потенціал суспільствознавчих предметів.
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Лобіювання інтересів та корупція» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 21

1. Права людини та їх еволюція. Механізми захисту прав людини.
2. Школа як демократична спільнота. Учнівське самоврядування.
3. Методика проведення диспутів і дискусій.
4. Розкрийте актуалізаційний етап уроку на тему «Міжнародні відносини та міжнародне право» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 22

1. Конституціоналізм та ліберальна демократія, їх розвиток у світі та Україні.
2. Діагностування навчальних досягнень учнів.
3. Використання ділових ігор при вивченні суспільствознавчих предметів.
4. Розкрийте мотиваційний етап уроку на тему «Україна – член європейського та світового співтовариства» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

Білет № 23

1. Поняття громадянського суспільства та еволюція уявлень про нього.
2. Зміст і функції контролю результатів навчання.
3. Підготовка учителя історії до викладання суспільствознавчих дисциплін.
4. Розкрийте етап систематизації знань уроку на тему «Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа» (курс «Громадянська освіта», 10 клас).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусин Б., Берендєєв С., Губань Р. Основи правознавства: Підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.; Ірпінь, 2017. 208 с.
2. Андрусин Б., Гуз А. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: Підручник. К.: Знання, 2008. 301 с.
3. Арешонков В. Ю. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в Україні у ХХ столітті: формування і трансформація: [монографія] / Ю.В.Арешонков. – Житомир: Полісся, 2014. – 380 с.
4. Бакка Т., Желіба О., Мелещенко Т., Амортіл Є. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Оріон, 2022.
5. Бакка Т., Марголіна Л., Мелещенко Т. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. К., 2018. 240 с.
6. Баландюк Р. Методичні рекомендації щодо навчання «Підприємливості та фінансової грамотності» на уроках історії України. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/144292>.
7. Бандура Н.І. Корекційно-розвивальна програма дітей з інтелектуальною недостатністю. Дитина з особливими потребами. №2. К., 2016. URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-14-55519.pdf>.
8. Барадія Н. Вивчення проблеми фінансової грамотності на засадах компетентнісного підходу. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/12/part_1/5.pdf.
9. Барановська О. Сучасна модель оцінювання навчальних досягнень учнів: Переваги і недоліки // Рідна шк. 2000. № 7. С. 48–50.
10. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 160 с.: іл.

11. Берроуз Г. Демократія: від теорії до практики. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/IFES-Ukraine-Democracy-from-Theory-to-Practice-Course-Reader-v1-2018-08-29-Ukr.pdf>.
12. Бессонова Є.М., Юнусова А.А. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. Дитина з особливими потребами. №1. К., 2016. URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-13-54655.pdf>.
13. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. – К. : Пляда, 2005.
14. Білецька І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні // Дошкільне виховання. 2007. №4. С. 12-15.
15. Бліц-інтерв'ю учасників Всеукраїнського круглого столу “Психологосоціальні аспекти інклюзивної освіти: за і проти” // Соціальний педагог(Шкільний світ). 2010. №5. С. 13-21.
16. Бондар В. Дидактика: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2005. 264 с.
17. Будяк Л. Реформування освітнього закладу як соціально-культурний чинник трансформації сільської громади // Дефектологія. 2009. №2. С. 11-13.
18. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти // Директор школи (Шкільний світ). 2010. №14/15. С. 45-58.
19. Варава В. Інклюзивна освіта: готовність номер один? // Завуч (Шкільний світ). 2010. №15. С. 3-4.
20. Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль, 2018. 256 с.
21. Васильків І., Кравчук В. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль, 2017. 280 с.
22. Визначення і вимірювання демократії. /За ред. Д. Бітема /Пер. з англ. Львів: Літопис, 2005. 312 с.

- 23.Власов В., Гирич І., Данилевська О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Генеза, 2023. 176 с.
- 24.Ворон М., Кавун Ю. Інклюзивна освіта: українські реалії // Підручник для директора. 2006. №6. С. 66-71.
- 25.Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство» / Пер. з нім. А. Онишко. Л.: Літопис, 2000. 318 с.
- 26.Гісем О. Суспільствознавство: Політичні засади людського існування: методичні рекомендації до теми / О. Гісем, О. Мартинюк // газ. Історія України. 2004. №10, 11. С. 10–16, 24–25.
- 27.Гісем О., Мартинюк О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: Ранок, 2022.
- 28.Головко Н. Методика викладання правознавства: навч. посіб. К.: Персонал, 2017. 202 с.
- 29.Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія / Упорядник М.П.Рагозін і О.В.Сухомлинська. Донецьк: Донбас, 2001. 262 с.
- 30.Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. Вербицька, О. Волошенюк, Г. Горленко та ін. К., 2018. 224 с.
- 31.Громадянська освіта в умовах війни. Додаткові матеріали до методичного посібника до курсу громадянської освіти “3D Демократії: думаємо, дбаємо, діємо”, для учнів 10-го класу закладів загальної середньої освіти. / О. Волошенюк, Г. Горленко, П. Кендзьор та ін. За ред. П.Кендзьора. 2023, 57 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
- 32.Громадянська освіта: мистецтво творити зміни / Ключко К., Колесник Л. Київ : Компринт, 2020. 74 с. URL:

https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedahohichnykh_pratsivnykiv/4.

33. Громадянська освіта: основи демократії: 11(12) клас: навч. посібник / Бакка Т.В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В. [та ін.]. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 207 с.
34. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К., 2008: ЕТНА-1. 174 с.
35. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>.
36. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення. К., 1997.
37. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку / за ред. проф. М. П. Требіна. Харків: Право, 2013. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10902/1/Gromad_suspilstvo_2013.pdf
38. Губарева Д. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/4.pdf>.
39. Гумен С. Особливості змісту і методики викладання предмету «Громадянська освіта» в закладах освіти. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/12631/1/OSOBLIVOSTI%20ZMISTU.pdf>.
40. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005.
41. Дешплер Д., Лорман Т., Шарма У. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах // Дефектологія. 2009. №3. С. 9-12.
42. Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки. К., 2003.
43. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
44. Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 2003. 94 с.

45. Желіба О.В. Методика викладання історії засобами умовно-графічної наочності: Навч. посіб. – Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 147 с.
46. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Освіта України. 2001. 7 лют.
47. Ілійчук Л.В., Вережак Л. Формування громадянської компетентності учнів: сучасні підходи та досвід упровадження в умовах НУШ // Гірська школа Українських Карпат. Івано-Франківськ, 2021. № 24. С. 104–107. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10918>.
48. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науковометодичний збірник. К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007.
49. Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей // Завуч(Шкільний світ). 2008. №2. С. 9-10.
50. Ісаков В. Становлення громадянського суспільства: історико-правовий аспект. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2014/3.pdf.
51. Історія для громадянина: Метод. посіб. для вчителів / В. Горбатенко, П. Вербицька, А. Ковтанюк. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2003. – 136 с.
52. Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках: Навч. посіб. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Ю. Комаров, В. Мисан, А. Осмолівський та ін. – К.: Генеза, 2004. – 256 с.
53. Кавун Ю. Інклюзивна освіта / Ю. Кавун, М. Ворон // Дефектолог(Шкільний світ). 2007. №5. С. 4-11.
54. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. К.: «ВАІТЕ», 2016. 52 с. URL: <https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni-posibnyky-dlia-pedahohichnykh-pratsivnykiv/4>.
55. Коваленко О. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами // Освіта України. 2009. №90. С. 1-2.
56. Колупаєва А. Зasadничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти / А. Колупаєва // Дефектологія. 2009. №2. С. 3-8.

57. Колупаєва А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення // Практика управління закладом освіти. 2010. №4. С. 8-12.
58. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою // Дефектологія. 2009. №4. С. 3-4.
59. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
60. Комаров В. Питання економічної освіти дев'ятикласників на уроках історії України (друга половина ХІХ ст.) // Історія в школі. 1999. №6. С.14–18; №12. С.18–21.
61. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики // Під заг. ред. О.В.Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
62. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Дефектолог(Шкільний світ). 2010. №3. С. 3-5.
63. Крикун А., Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті. Рідна школа. №1. 2013.
64. Куракін О., Романов М. Генеза поняття «Громадянське суспільство» // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2015. Вип. 35. Ч. І. Т. І. С. 28–31.
65. Ладиченко Т.В. Суспільствознавство 9–11 кл. Методичний посібник для вчителя / Т. В.Ладиченко, Т. В. Бакка, О. В. Желіба. К., 2005.
66. Ле Дюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці / Пер. з англ. Х.: Центр Освітніх Ініціатив, 2002. 160 с.
67. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?» // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. №3 (57). 2010. С. 3-11.
68. Мартіросян О. І. Політологія в системі соціально-гуманітарного знання та в контексті вивчення історії // Наукові записки. Київ: НПУ, 2004. Вип. 57: Педагогічні та історичні науки. С. 136–145.

69. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках
70. Методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проєкту «SIMSchool – симуляційні ігри для вивчення прав людини», що реалізується ГО «CRISP» і ГО «ЕдКемп Україна» у партнерстві з Європейським Союзом Х.: Вид-во «Дім Реклами», 2021. 220 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
71. Методичні рекомендації щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах у 2018-2019 навчальному році. Мій Парламент: розумію і впливаю. Методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми та молоддю / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. За загальною редакцією Паращенко Л. Київ, 2020. URL: 96 с. https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
72. Могорита В., Савко О., Шимон Ю. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Грамота, 2022. 208 с.
73. Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.
74. Мокрогуз О., Єрмоленко А. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Академія, 2022.
75. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології у викладанні суспільних дисциплін. Чернігів : 2004.

76. Навчаємо демократії (Vol. I) Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
77. Наровлянський О. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 192 с.
78. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України 2002. – №33. – 23 квіт. 2002 р.
79. Нестеренко Т.С. Громадянська компетентність учнів як складова громадянської освіти в початковій школі. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2009. № 4. С. 193–195.
80. Ніколаєску І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Науково-методичний посібник. Черкаси: ОШОПП, 2014. 76 с.
81. Нікора А.О. Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін: навч. посіб. / Нікора А.О. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 439 с.
82. Освіта дітей з особливими потребами: від інституціалізації до інклюзії // Національна доповідь «Освіта в Україні за часів незалежності». Київ, 2016.
83. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / За заг. ред. А. Колодій. К.: Ай Бі, 2002. 684 с.
84. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 7 клас ; наук. кер. та ред. І. Д. Зверєвої та Ж. В. Петрочко. К. : ФО-П Савісько І.С., 2017. 188 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
85. П. Вербицька, А. Ковтонюк та ін. – Л.: НВФ «Українські технології», 2003. – 136 с.

- 86.Пасько І. Т., Пасько Я. І. Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси). Донецьк: ЦГО НАН України, УКЦентр, 1999. 184 с.
- 87.Патешков А., Пометун О., Ремех Т. Навчання в дії. – К.: АПН, 2000.
- 88.Патнам Р.Д. Творення демократії. К.: Основа, 2001. 302 с.
- 89.Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23.
- 90.Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / За ред. О. Пометун. К.: А.С.К., 2006. 192 с.
- 91.Пометун О., Ремех Т. Особливості громадянської освіти як предмета й питання підготовки вчителів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718350/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%85%201.pdf>.
- 92.Пометун О., Сущенко І. Молодь обирає дію: Співпрацюємо у соціальному проєкті. Навчальний посібник для учнів старших класів основної та старшої школи. – К, 2001. – 55 с.
- 93.Постанова про запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
- 94.Права людини в Україні – 2017. Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), 2018 р. https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Preview_HumanRight2017-UKR-A46.pdf.
- 95.Права людини та місцева демократія. Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), 2017. <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/book-3.pdf>.
- 96.Прокопчук В. Методика викладання правознавства у загальноосвітніх навчальних закладах : програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки бакалаврів галузі знань 0203 "Гуманітарні науки" напряму

- підготовки 6.020302 "Історія" / В. Є. Прокопчук ; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Кафедра національної безпеки. Луцьк, 2018. 13 с.
97. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху та інтелекту. ТОВ «Поліпром», 2007. 171 с.
98. Психолого-педагогічний супровід дітей шкільного віку з помірною та тяжкою розумовою відсталістю К.: ТОВ «Поліпром», 2006. 156 с.
99. Путівник для батьків дітей з особливими потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупасвої А.А. К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX», 2010. (Серія «Інклюзивна освіта»).
100. Рагозін М. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти. Донецьк: ООО Донбас, 2000.
101. Рагозін М. Громадянське виховання: методологія і організація у світлі Європейського досвіду // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С. 16–20.
102. Ратушняк С. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль, 2017. 272 с.
103. Ремех Т. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник. К.: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 96 с.
104. Ремех Т., Пометун О. Основи правознавства : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 224 с.
105. Ремех Т.О., Пометун О.І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
106. Рябовол Л. Методика навчання правознавства (правознавча дидактика) як наука: об'єкт, предмет, мета, завдання, функції, методологія. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268532468.pdf>.

107. Смагін І.І. Підручник із суспільствознавства в українській школі 1920-1990 рр.: проблеми створення і функціонування: [монографія] / І.І.Смагін. – Житомир: Полісся, 2010 – 41 с.
108. Сорочинська Н. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Богдан, 2022.
109. Старєва А.М. Методика навчання суспільствознавства: навч.методич.посіб. / А.М. Старєва. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 484 с.
110. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003.
111. Сучасний стан, пріоритети та перспективи розвитку системи громадянської освіти в Україні / Ю. Якименко, П. Стецюк, І. Балуба та ін. Центр Разумкова, 2023. 351 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchalno-metodychni_posibnyky_dlia_pedagogichnykh_pratsivnykiv/4.
112. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / За загальною редакцією Колупаєвої А.А. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.
113. Теорія та методика навчання суспільствознавства: навчально-методичний посібник для студентів / уклад. З. О. Возна. – Умань: ФОП Жовтий, 2016. – 223 с.
114. Терентьєва Н. Необхідність набуття компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність» на рівні загальної середньої освіти як вимога сучасного суспільства. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/540>.
115. Терно С.О. Технологія формування історичних понять в учнів 9-го класу загальноосвітньої школи: Посібник для вчителя. – Запоріжжя: ВСВСДГО, 2001. – 60 с.
116. Ткачов Є. Формування соціально-психологічних знань на уроках суспільствознавчого циклу // Історія в школі. 1998. №2. С.9–13.

117. Туріщева Л. В. Поради щодо спілкування з дітьми, які мають особливості розвитку здоров'я. Дитина з особливими потребами. №2. К. 2016. URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-14-55513.pdf>.
118. Уруський В. Роль учителя-предметника у системі громадянської освіти // Доба. 2006. № 2 (18). С.10–13.
119. Уруський В. Роль учителя-предметника у системі громадянської освіти // Доба. 2006. № 2 (18). С.10–13.
120. Фібула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.
121. Філіпенко Т., Сутковий В. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К., 2017. 208 с.
122. Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022.
123. Чужикова В. Методика викладання права: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2009. 425 с.
124. Шамайда Т. Місцеве самоврядування в Україні. Історія та сучасний стан // Узагальнення польського досвіду місцевого самоврядування та перспективні напрями розвитку самоврядування в Україні. К., 2001.
125. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: Монографія. Луганськ: Вид-во “Елтон-2”, 2009. 308 с.
126. Щупак І., Бурлака О., Піскарьова І., Посунько А. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Оріон, 2022.
127. Як створити недискримінаційне середовище у школі: покрокова інструкція для директора. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-stvoriti-nediskriminaciyne-sered/>.
128. Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.